

УДК 171:176/316.36

Н. Ю. КРИВДА^{1*}, Л. В. ОСАДЧА^{2*}^{1*}Київський Національний університет імені Т. Шевченка (Київ), ел. пошта n.kryvda@britishmba.in.ua, ORCID 0000-0001-7429-7693^{2*}Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Київ), ел. пошта osadcha.lv@gmail.com, ORCID 0000-0003-0797-2788

ГЕНДЕРНА ГЕНЕАЛОГІЯ ЧИТАННЯ ЯК КУЛЬТУРНОЇ ПРАКТИКИ

Мета. Стаття присвячена дослідженню культурологічного аспекту роботи з текстами у європейській культурі. З'ясовано методологічні засади потрактування поняття «практика» у філософському та соціологічному дискурсах. Якщо у першому випадку поняття розкриває діяльну природу людини, апелюючи до сфери етики та інтерсуб'єктивних взаємодій, то у другому практика протиставляється інституційній унормованості життя; постає як органічна, життєва доречність вчинків, а не механічна регламентація правил співжиття. **Методологія.** Розглянуто типологізацію людської розсудковості, здійснену Імануїлом Кантом, на теоретичний та практичний розум. Останній спрямовує діяльнісно-вольові зусилля індивіда у такий спосіб, аби вони відповідали всезагальній доречності й етичній несуперечливості. У Готліба Фіхте практичний розум уможливорює застосування углядних конструкцій до матеріальної природи. Г. В. Ф. Гегель збагатив концепт поняттями «опредмечування» та «розпредмечування» праці. Карлу Марксу належить формулювання діяльнісного підходу до потрактування людської природи. У соціології практика протиставляється механічній організованості дій (інституційній нормативності). З огляду на філософський та соціологічний методологічні контексти досліджується читання - як діяльність та емоційно-вольовий контакт зі змістом. **Новизна.** Здійснено генеалогічний аналіз практик швидкого, «чоловічого» та розважливого, «жіночого» сприйняття текстів. Проаналізовано умови формування аудиторії художнього читання – жіноче салонне середовище капіталістичної Європи кінця XVIII століття. Проаналізовано процес сприйняття тексту-задоволення та тексту-насолоти (за Р. Бартом). Здійснено огляд класичних досліджень соціокультурного напрямку: Торстейна Веблена, В. Н. Топорова, Р. Барта, а також сучасних дослідників Т. Б. Маркової (2013), А. В. Смахтіної (2015), В. Jack (2013), D. G. Scott (2015), R. A. Fullerton (2016). **Висновки.** Практика вдумливого читання пов'язує суб'єкта з культурою, робить індивіда сучасником кожної епохи. Це один з каналів соціалізації особи, через які вона засвоює суспільні цінності та настанови. Саме таку функцію відіграло ділове, освітнє, релігійно-ритуальне «чоловіче» читання. Читання ж як ескапічна практика, що мала на меті задоволення-від-тексту, було цілком «жіночим» заняттям. Можливість неквапливого всотування кожного слова, вимогливість до філігранності мовних зворотів та стрункості сюжету – ті «жіночі» вимоги, які сформували канон європейської літературної класики.

Ключові слова: практичний розум; діяльність; опредмечування/розпредмечування праці; виробничі практики; культурні практики; дозвільний клас; текст-задоволення

Актуальність теми дослідження

Сучасна епоха у культурнотипологічному контексті давно вже визначена як інформаційна. Останній аспект вказує не лише на те; що інформація перетворилася на основний економічний та творчо-продуктивний ресурс; але й на те; що інформація стала головним об'єктом споживання. Людина; з цієї точки зору; не лише творець інформації; але й головний її споживач. Практики засвоєння інформаційних даних багато в чому визначають кінцевий продукт віртуальної творчості – якість людського капіталу. Вже доведеним є факт того; що різні джерела інформації транслують її неоднаково; по-різному задіюючи ментальний та інтелек-

туальний потенціал реципієнта. Зокрема засвоєння інформації в процесі читання; на думку професорки Коледжу Грешема (Америка) Белінди Джек (Belinda Jack) [11; 6:22]; задіює одночасно аналітичні та емотивні здатності людини. Читання є ресурсом для формування соціального капіталу.

Широкого резонансу в академічному дискурсі набуло питання впливу типу носія інформації (фізичної чи цифрової книги) на засвоєння інформації. Однак нині розгортається новий дослідницький дискурс щодо культурної практики читання з акцентом на питанні характеру соціального середовища; сформованого читанням. Так; проблемі формування німецького книжкового ринку присвячена

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

праця Рональда Фуллертон (Ronald A. Fullerton) «Основи маркетингу. Історія німецького книжкового ринку»; де цілком у «веберівському стилі» йдеться про те; як цінність інтелектуального самовдосконалення посприяла формуванню читацьких спільнот; створенню дискусійних просторів та колективних книгозборів; що з часом перетворилися на громадські бібліотеки Німеччини. Дослідник відстежує шляхи налагодження академічної комунікації між університетами; що стала можливою завдяки практиці книжкового обміну між науковцями; комерційних практик книгозбуту та масового читацького буму наприкінці XIX століття. Даян Скотт (Diane Gillies Scott) у статті «Читання про себе і середньовічний текст» робить акцент на зміні техніки читання: масовий книжковий попит був обумовлений утвердженням мовчазної форми сприйняття тексту. Релігійні перипетії XVI століття посприяли переведенню раніше публічного зачитування літургічних джерел у режим приватного мовчазного читання (часто заборонених офіційною церквою книг). «Витіснення практики проговорювання тексту навиком мовчазного вчитування сформувало спершу потребу в індивідуальній грамотності; а пізніше – й смак до літератури» [12].

Якщо Рональд Фуллертон розрізняє практики професійного (освітнього) та масового (розважального) читання; Даяна Скотт – публічного та приватного; то Белінда Джек у ряді своїх публікацій та відеолекцій робить акцент на меті читання – пізнавальній та естетико-виховній. У відеолекції «Читання задля задоволення» вона порівнює читання з мовною грою; що не завжди має кінцеву прагматичну мету; а може тривати заради естетичного задоволення від самого процесу читання [10; 25:11]. Очевидно; це може слугувати критерієм типологізації читацьких практик – з огляду на емотивні чи інтелектуальні очікування споживача літературної продукції. Поєднати ці позиції та прокласти історико-темпоральний місток від практик прагматичного (релігійно-обрядового та освітнього) читання до художнього; пов'язаного з отриманням естетичної насолоди; допоможе генеалогічна реконструкція динаміки гендерних ролей у ранньокapіталістичних суспільствах Європи. Широке включення жіноцтва у читацький процес не

менш значимо повпливало на характер літературного продукування та сегментування книжкового ринку; ніж протестантський рух та потреба утаємничувати назви й авторство заборонених церквою книг.

Мета дослідження

Мета дослідження – проаналізувати читання як базову культурну практику по засвоєнню інформації; розкрити генеалогію феноменів читання-для-поінформованості; читання-задоволення та читання-насолоди. Задля глибшого та якомога ґрунтовнішого розкриття окресленої проблеми; а саме читання як суспільної практики; обумовленої культурними чинниками; спершу буде прояснено зміст понять «практика» та «культурна практика»; а вже потім розглядатиметься питання формування читацького інтересу та типів текстового генерування.

Виклад основного матеріалу

У найширшому контексті «практика» означає «діяльність»; активне; перетворююче ставлення людини до світу й самої себе. Так; Імануїл Кант запропонував розрізняти теоретичний та практичний розум людини. Якщо перший спрямований на пізнання сутностей; «речей у собі» на підставі інтелектуального споглядання; то практичний розум є «зацікавленим» світовідношенням. Чистий розум спрямований на суто раціональний; умоглядний результат. Практичний розум має стосунок до чуттєвого пізнання; що поєднує раціональний аналіз та вольове зусилля до дії; де ключовим виступає керунок моральними принципами. За Кантом: «Інакшим є стан справ щодо практичного застосування розуму. Тут розум виокремлює визначальні засади волі; воля – це здатність або створювати предмети; які б відповідали уявленням; або самовизначатися для їх виготовлення (не зважаючи на наявність чи відсутність фізичної спроможності); тобто свою причинність» [4; с.313]. А тому практичний розум пов'язаний з розбудовою паритетних особистісних відносин – зі сферою етики.

За Йоганом Готлібом Фіхте; практична діяльність поєднує об'єктивний матеріальний світ та суб'єктивну людську волю. Практична діяльність – та межа; де стикаються ці два неза-

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

лежні виміри – раціональний; свідомісний; умоглядний та матеріально-фізичний; об'єктивний; речовий. Тому саме дія; а не розсудковість є мірилом онтологічної значущості людини. Практична діяльність – це не просто метушня у середовищі матеріальних об'єктів; а завбачливе; раціональне; морально зважене перетворення фізичного середовища існування людини.

У Гегеля поняття практики уточнюється феноменами опредмечування свідомості та розпредмечування матеріального світу. Це уточнення принципово повпливало на типологічне розрізнення видів практичної діяльності. Так; виходячи із засновків раніших німецьких класиків – Канта й Фіхте; – можна продовжити міркування; що кожен вид практичної активності здійснюється на одних і тих же світоглядно-моральних та вольових засадах. Наприклад; такий вид практичної діяльності; як виробництво; має на меті примноження речового оточення людини; мистецтво відображає світ за законами краси тощо. Відповідно до цієї логіки; сферами діяльності й практикування є; крім виробництва та мистецтва; релігія; наука; спорт; військова справа тощо. А вже з огляду на шляхи опредмечування свідомості й розпредмечування матеріального світу; такий вид діяльності; як мистецтво; здійснюється множинними шляхами; чи-то практиками – живописом; літературою; музикою; скульптурою. Таким чином; гегелівський критерій окреслення поняття практики звужує її зі сфери діяльності до способу дії. До прикладу; мистецькі практики визначаються способами й засобами опредмечування ідеї: за допомогою стамески; молотка й мармуру; полотна і пензля; чорнил; паперу та пера. Отож; засадою типологізації діяльнісних проявів людини є не лише її мотивація; розсудкова обґрунтованість зусиль (свідомісні чинники); а й спосіб оперування фізичною реальністю; тобто сам процес опредметнення умоглядних настанов.

Превалювання практичного розуму над теоретичним лягло в основу філософського матеріалізму та запропонованого Марксом матеріалістичного розуміння історії культури. Практика у нього – не розсудковість; заснована на чуттєвому пізнанні й кодифікована у вченні про етику; а діяльність в уречевленому світі. Практика ототожнюється з працею; і

покликана не пояснювати світ; а змінювати його. «Практикою людина має довести істинність; тобто дійсність; потужність; посеїбічність свого мислення» [6; 4]. Праця у нього завжди пов'язана з процесом опредмечування. Останній може перетворитися на «дурну безкінечність»; бо предметне виробництво стоїть перед загрозою відчуження. Той; хто здійснює продуктивну діяльність; відчужується спочатку від процесу праці; що регламентується роботодавцем; потім – від продукту виробництва; який не належить робітнику; далі – від самого себе та інших людей; бо відчуває власну самість лише поза роботою; остання сприймається як кабала; а врешті – від власної природи; бо із життя вилучається момент творчості; насолода від перетворюючої діяльності.

Однак культурні практики суттєво відрізняються від виробничих. А саме останні були взяті марксистськими прихильниками у якості ідеального типу; універсальної моделі. Культурне виробництво й споживання; що складають зміст поняття «культурна практика»; пов'язані з виробленням; осмисленням; комунікативним циркулюванням смислів і цінностей. Очевидно саме це мав на увазі представник американського прагматизму Уільям Джеймс; уточнюючи; що практика – не обов'язково акт матеріального продукування. Практика – це; перш за все; вольовий акт; тому його наслідком є зміна не зовнішнього світу; а нашого уявлення про нього. Тож наслідком культурної практики є духовне виробництво; опосередковане актами рефлексії і морального вибору. Для культурного практикування інструментальний бік діяльності є другорядним; домінуючим постає трансляція смислів; формування просторово-часової; чуттєво-умоглядної моделі буття. Самість; таким чином; набувається за умов здійснення практики; «практикування»; пов'язаного із раціональним та вольовим зусилля; спрямованим; однак; не на матеріальне перетворення світу; а на самозміну через смислове осягнення буття.

Практика як одиниця дослідження інтерактивних процесів у суспільстві; а тому поняття надзвичайно оперативне й евристичне; є окремим об'єктом розгляду в контексті суспільствознавчого знання; особливо таких підходів; як феноменологічна соціологія та соціологія повсякдення. Провідні теоретики класичного

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

періоду – Еміль Дюркгейм; Макс Вебер; Георг Зіммель – намагалися вирішити питання механізмів; принципів і засад злагодженого колективного співжиття. Тому ключовим об'єктом їх розгляду поставала сфера формування й прийняття людьми поведінкових регулятивів; суспільних норм.

Соціологія ж повсякдення протиставляє нормі – практику. Норма діє там; де функціонують соціальні інститути; що підтримуються сталі типи відносин. Практики ж пов'язані з безпосередніми мікровзаємодіями; неопосередкованими нав'язаними зовні регулятивами. За П. Бурдьє; практик стільки; скільки й ситуацій безпосередніх взаємодій. Обмежуються вони хіба околom людських потреб та шляхами їх прийняттого задоволення.

Культурні практики; можемо висувати; це діяльність щодо зміни ціннісно-світоглядних вимірів буття; а вже потім – його матеріальних форм. Маючи свої витоки у сфері чуттєвості; культурне практикування співвідноситься й зі сферою інструментального раціоналізування; й морального вибору. Все це разом результує у глибоко внутрішні духовні зрушення людини; зміну чи утвердження її світоглядних інтенцій.

Окресливши методологічні витоки такого поняття; як культурна практика; зупинимось детальніше на такому її різновиді; як читання.

Чим же є читання як вид діяльності? Найочевиднішою є наступна відповідь – освітньою та виховною діяльністю. Головний її інструмент; книга; є незалежним комунікатором; що триває довше від свого творця й тієї аудиторії; на котру він спершу орієнтувався. У ній об'єктивується; темпоралізується людське знання. Читання; на думку дослідниць Т. Б. Маркової [5] та А. В. Смахтіної [7]; є комунікативним експериментом; бо текст накладається на світоглядну матрицю читача; стаючи особистим досвідом. Однак із XVIII століття; коли письменність та «буквенна грамотність» поширилися навіть у середовищі робітників; щоправда висококваліфікованих; читання починає асоціюватися не лише з навчанням та шкільним періодом життя. Читанням заповнюється дозвілля представниць привілейованого класу – буржуазії та дворянства. Саме знатні жінки; на думку Торстейна Веблена; почали практикувати художнє читання не з метою освіти; а як витончене задоволення. У роботі

«Теорія дозвільного класу» американський економіст досліджує генеалогію ритуалів; покликаних підкреслювати позірну виключність суспільної еліти. Спочатку вона звільняється від задіяності у продуктивному виробництві. Формуються престижні професії – військова служба та священство; урядування; спорт та дозвілля. Відтоді головною економічною характеристикою привілейованого класу стає невиробничий характер діяльності. Споживання теж здійснюється напоказ – з надлишком і розкішшю. Чоловіки вищих прошарків суспільства не просто звільнялися; але й не допускалися до участі у виробництві. Жінок ця заборона почала стосуватися значно пізніше; оскільки за домашні справи у будинку продовжували відповідати саме вони; не зважаючи на значущість статусу чоловіка. Крім того; ще на племінній стадії формування людського суспільства; жіноча й чоловіча активності починають не лише відрізнятися; але й протиставлятися. Якраз жіноча сфера – виробнича діяльність. «Чоловіки ж звільняються від цієї грубої діяльності й лишують за собою війну; полювання; розваги та дотримання ритуалів благочестя» [2]; а згодом сюди додається ще освіта. На стадії поділу суспільства на прошарки праця приписується вже не за гендерною ознакою; а за класовою; однак її першопочаткова неprestижність зберігається. Достойне життя ототожнюється з безтурботністю; тривалим дозвіллям. Буржуазія обирає собі за гасло й стиль життя саме таке демонстративне життєлюбство й безтурботність.

Становище жінки буржуазного прошарку пов'язується вже не з господарчою роллю в домі. Вона перетворюється на головний об'єкт демонстративного споживання і неробства. Челядь; покоївки та лакеї замінюють господиню в її колишній іпостасі. Няні та годувальниці дублювали її навіть у такій сфері прямих зобов'язань; як материнство. Вона демонструє надмірність і престиж спершу своїм зовнішнім виглядом – неймовірними зачісками та стилем одягу. Останній ускладнюється надмірністю деталей: панчохи; платтевий корсет; нижні спідниці тощо. Саме у цей період – XVIII століття – мода переорієнтовується на жінок; а не на чоловіків; костюм котрих досі переважав за складністю й вартістю. Додатковою; а з часом

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

і обов'язковою; розкішно заможних буржуа стає освічена дружина.

Наукова новизна

Наукова новизна пропонованого дослідження полягає у з'ясуванні характеру тих культурних зрушень; що сталися внаслідок доступу жіноцтва до художніх та освітніх набутків європейської культури XVIII – XIX століть. За логікою вебленівської реконструкції; освіта теж протистояла грубій діяльності матеріального виробництва; а тому тривалий час лишалася доступною лише чоловікам. В аналізований період приналежна до буржуазного прошарку жінка звільнилася від усіх попередніх зобов'язань; а тому освіта; що не вважалася працею; за означенням стала їй доступною. Таким чином; ранньокапіталістична доба збагатилась «армією» нічим не зайнятих грамотних жінок.

Саме з цієї причини літературний жанр знає значного злету наприкінці XVIII – початку XIX століття. Практика читання почала застосовуватися не лише у своїх доти традиційних сферах – навколоцерковній; шкільницькій; виробничо-бухгалтерській; – а й у дозвільній. Головними читачками класичної літератури стали жінки; саме на них; їх проблеми; погляди й смаки орієнтувалися чоловіки-письменники. Згодом вже й самі жінки почали більш активно про себе заявляти у цій царині; спершу організовуючи тематичні вечори та заходи; а далі – роблячи такі заходи регулярними у своїх так званих «салонах». Література збагатилася рядом непересічних жіночих імен – Джейн Остін; Емілі; Енн та Шарлотти Бронте; Елізабет Гаскел; Едіт Несбет.

Слідом за представницями привілейованого класу до сфери художньої словесності змогли долучитися й менш заможні представниці «слабкої» статі. Нехай ще не наука; але освіта у її «домашньому» та прицерковному; приходському; варіантах вже втратила гендерну сегрегацію. Жіноча освіченість почала розглядатися як майбутній депозит; «предмет можливого престижного демонстрування». Саме ця характеристика почала складати гідну альтернативу родовому аристократизму. Вишукане дозвілля дружини – вокал; музикування; поетичне читання чи захоплююча дискусія – розцінювалися тогочасним суспільством як вищу-

кана надмірність; свідчення особистої гідності чоловіка-буржуа.

З падінням цієї «гендерно-освітньої стіни» зазнала значних структурних трансформацій сфера публічності загалом. Саме про це йдеться у ранній роботі Юргена Габермаса «Структурні перетворення у сфері відкритості» [3]. У цей період загалом динамізувалася комунікативна сфера: протилежністю жіночим салонам стали клубні чоловічі зібрання; переважно у публічних місцях. Там практикувалися обговорення найбільш важливих суспільних справ. Підставою долучення до спільного обговорення виступали не соціальне чи економічне становище мовців; навіть не їх вік; а комунікативна компетентність (тематична обізнаність та мовленнева вправність). Практика громадського резонування; коли питання суспільної та державної ваги виносились на всезагальне обговорення; створила сучасне обличчя європейської культури з відкритістю її публічного середовища. Загальна думка слугувала легітимацією політичних ініціатив; а тому сама по собі перетворилася на цінний управлінський інструмент. Так виникла ще одна сфера читачького практикування – засоби масової інформації; що спочатку сповіщали по місця зібрань; а потім – і їх теми та хід проведення. «Чоловіче» позаосвітнє читання було пов'язане з потребою швидкої поінформованості; а тому воно й практикувалося інакше – швидко; з'ясовуюче; оперативно.

«Жіноче» читання лишалося розміреним; вдумливим. Словесна форма; граматичний порядок слів важили в ньому не менше; від смислу. Саме цій практиці ми завдячуємо формуванню культури роботи із текстом – поетичного читання; прокламування; дослівного цитування. Тут доречно згадати про практику «чоловічого» читання; що має релігійні корені. Як у християнстві; так і в іудаїзмі церковне життя орієнтоване на чоловіків: відвідування синагоги є обов'язком для чоловіків та актом доброї волі – для жінок-іудеєнок. Християнська церква у своїх інституційних процесах є принципово «чоловічою справою»; справою для посвячених. Єпископський та митрополичий чини можуть обіймати виключно ченці-чоловіки. Суворе молитовне правило розроблялося з огляду саме на чернецьку посвяту; за якої молитовна; словесна; а отже й книжна

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

діяльність ставала життєвим завданням. Тому в іудаїзмі; християнстві книга є інструментом спасіння; вона здатна утримати вірянина у благочестивому стані напруженої віри. А тому на щодень встановлювалося суворе читацьке правило: ранкові / вечірні молитви; псалми та кафізми; тропарі; глави з Євангелія тощо. Однак така практика читання заангажована релігійним дискурсом; а тому має примусовий; зобов'язуючий характер; на відміну від світського художнього читання.

Світське чоловіче читання спершу було пов'язане з університетським рівнем освіти. Першим ринковим сегментом книжкового розповсюдження; на думку Рональда Фуллертонна; були якраз академічні гуртки. Пізніше до них почали долучатися державні службовці високих рангів; управлінці приватних підприємств; клерикали. Ця група представників вищого прошарку німецького суспільства («upper-class customers») нараховувала на початку XIX століття близько 25 тис. осіб. Найвидатніші тогочасні приватні бібліотеки склалися з кількох сотень найменувань; а бібліотеки просвітницьких гуртків – з 8-11 і навіть 50 тис. книг. Їх перевагою була колекція різногалузевих джерел; вплив учасників спільноти на укомплектування збірні (через механізм спільнокошту); заохочення до читання участю у дискусійних вечорах та безперешкодний доступ до наявної літератури; оскільки тогочасні «... німецькі державні; міські та університетські бібліотеки більше орієнтувалися на зберігання книг; а не надання до них доступу» [5; 20]. Участь у читацьких спільнотах; на запити яких орієнтувалися книговидавці та книготоргівці; сприяла налагодженню соціальних контактів; набуттю професійних навиків. Іншими словами; таке «чоловіче» читання мало цілком прагматичні цілі; воно сприяло тіснішому включенню у соціум; успішнішій соціалізації. Й у цьому відношенні цілковито протистояло ескапічному «жіночому» читанню. За словами Белінди Джек; якщо «чоловіче» читання вбачало чинник задоволення у кінцевому результаті даної культурної практики – у підвищенні власної обізнаності; професійності; соціального статусу; то «жіноче» читання було самодостатньою грою; де насолоду приносив сам процес освоєння тексту [10; 32:10].

Розрізнення практик читання-як-задоволення та читання-як-насолоди здійснив у роботі «Задоволення від тексту» французький пост-структураліст Ролан Барт. Текст; що освоюється прагматично вмотивованим читачем; є незахищеним щодо маніпулятивного проникнення офіційних ідеологем. І лише текст-насолода є; на його думку; останнім прихистком індивідуальної свободи; оскільки вільний «дрейф думки» – наслідок невимушеного «жіночого» читання – приносить насолоду (вона ж – глибоко індивідуальна; тому ніяк не дотична для владних впливів); а не виступає формою зобов'язання. Такий стосунок з текстом – це суперечливий стан комфорту; наповненості культурою й певний поштовх; потрясіння. «Насолода; однак; зовсім не є однією зі складових тексту; елементом; що безхитрісно випадає в осад; вона не підкоряється ані логіці розуму; ані логіці відчуття; насолода – це зрушення; дрейф; дещо революційне й у той же час асоціальне; право на неї не може бути закріплене за жодним колективом; за жодним типом ментальності; за жодним ідіологем» [1; 480].

Текст-насолода змінює стан свідомості; шокує; кидає виклик й не зустрічає гідного супротивника. Індивід потрапляє в полон текстового простору. Про це йдеться у роботі В. М. Топорова «Простір і текст»: «Подібно до того; як міфопоетичний простір «сильніший» простору профанного (нехай він побутовий; геометричний; фізичний і т.д.); так і внутрішній простір художнього твору «сильніший» будь-якого зовнішнього простору. В цьому значенні такий текст виступає як деякий експериментальний простір; на якому конструюються; випробовуються; перевіряються ніде більше немислимі можливості. Тому не випадково; що «сильні» тексти характеризуються як міфопоетичний простір; наявністю в них естетичного начала; логічних потенцій; внутрішньої свободи. Внутрішній (текстовий) простір свободи незрівнянно складніший; насиченіший й енергетичніший зовнішнього простору. Він приховує в собі різного роду сумації сил; неочікуваності; парадокси; він вибуховий й принципово ентропійний. В ньому знімається проблема розмірності й відділеності простору та часу. Він є чистою творчістю як подолання всього

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

просторово-часового; як досягнення вищої свободи» [8; 283].

Текст ставить читача перед невизначеністю дійсності; усуваючи авторитети системи й автора як тих, хто здатен вирішувати поставлені дилеми. Він шокує й спрямовує читача на самого себе. Текст – це вже не абстрактна спроба пера. Система в ньому подолана. Він дарує читачеві незрівнянне відчуття ізольованості й у той же час умиротворення. За Роланом Бартом; культурна практика дозвільного; невимушеного; приємного читання сприяє примиренню власного Я з історичним моментом й простором існування на шкалі людської цивілізації: «Кожного разу; коли я намагаюся «аналізувати» текст; що приносить мені насолоду; я здобуваю не свою «суб'єктивність»; а свою «індивідуальність» – чинник; що визначає відмежованість мого тіла від усіх інших тіл й що дозволяє йому відчувати страждання й задоволення: я віднаходжу своє тіло-насолоду; котре до того ж виявляється моїм історичним суб'єктом; адже саме співвідносячись з такими комбінаціями біографічних; історичних; соціологічних; невротичних елементів (освіта; належність до певного соціального класу; дитячі схильності); я якраз й керую суперечливою взаємодією задоволення (культурного) й насолоди (позакультурної); виявляюся суб'єктом; котрому незатишно у своїй сучасності; котрий з'явився чи то занадто пізно; чи надто рано (це «надто» не свідчить ані про шкодування; ні

про помилку; ні про невезіння; воно тільки запрошує зайняти ніяке місце) – анахронічним; дрейфуючим суб'єктом...» [1; с.515].

Висновки

Практика вдумливого читання пов'язує суб'єкта з культурою; натякає на його особистісність; через мовну знаковість вводить його у широкий контекст людських звершень; усуваючи бар'єр історичності: часової й просторової розмежованості між людьми; тобто робить індивіда сучасником кожної епохи. Через текст індивід стикається з культурними смислами без будь-яких владно-інституційних опосередкувань; у такий спосіб формуючи свою самість та ідентичність.

Культурна практика читання як корисного і вишуканого дозвілля генеалогічно пов'язана саме з обставинами формування жіночих ролей у капіталістичному суспільстві. Непрацюючі освічені дружини нових буржуа перетворили роботу з текстом на акт інтелектуального задоволення; духовної насолоди. Оскільки остання є принципово особистісною; вона й виступає пограничним сховком людської самості. Тому волюнтаристський; експериментальний художній текст має особливу аксіологічну вагу. Читання ж виступає інструментом культурної інтеграції; актом утвердження принципів антропоцентричності й гуманізму як фундаментальних у європейській культурі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барт; Р. Удовольствие от текста / Р. Барт [пер. с фр. Г. К. Косикова] // Избранные работы. Семиотика. – Москва : Прогресс; 1989. – С. 462–518.
2. Веблен; Т. Теория праздного класса [Электронный ресурс] / Т. Веблен. – Москва : Прогресс; 1984. – Режим доступа: http://royallib.com/read/veblen_torsteyn/teoriya_prazdnogo_klassa.html#225280 – Назва з екрану. – Перевірено: 13.06.2017.
3. Габермас; Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство / Ю Габермас; [пер. з нім. А. Онишко]. – Львів : «Літопис»; 2000. – 318 с.
4. Кант; И. Критика практического разума / И. Кант // Сочинения в 6 т. – Москва : Мысль; 1965. – Т. 4; Ч. I. – 544 с.
5. Маркова; Т. Б. Чтение как составная образа жизни: бумажная книга и/или электронный текст / Т. Б. Маркова // Библиосфера. – 2013. – № 4. – С. 7–15.
6. Маркс; К. Тезисы о Фейербахе / К. Маркс // Собрание починений в 50 т. – Москва : Политиздат; 1956. – Т. 3. – С. 1–4
7. Смахтина; А. В. Междисциплинарный анализ процесса чтения как теоретическое основание поиска ресурсов активизации читательской активности / А. В. Смахтина // Теория и практика общественного развития. – 2015. – № 4. – С. 152–156.
8. Топоров; В. Н. Пространство и текст [Электронный ресурс] / В. Н. Топоров. – Режим доступа: http://e-dejavu.ru/p/Publ_Toporov_Space.html – Назва з екрану. – Перевірено: 13.06.2017.

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

9. Fullerton; R. A. The foundation of marketing practice: a history of book marketing in Germany / R. A. Fullerton. – New York : Routledge; 2016. – 214 p.
10. Jack; B. Reading for Pleasure [Електронний ресурс] / B. Jack. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=HJkTLLAQYy8&t=222s> – Назва з екрану. – Перевірено: 13.06.2017.
11. Jack; B. What is reading [Електронний ресурс] / B. Jack. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=GUORixFrqs&t=2320s> – Назва з екрану. – Перевірено: 13.06.2017.
12. Scott; D. G. Silent reading and the medieval text: the development of reading practices in the early prints of William Langland and John Lydgate [Електронний ресурс] / Diane Gillies Scott; University of Glasgow. – Glasgow; 2015. – Режим доступу: <http://theses.gla.ac.uk/6356/> – Назва з екрану. – Перевірено: 13.06.2017.

Н. Ю. КРИВДА^{1*}, Л. В. ОСАДЧАЯ^{2*}

^{1*}Київський національний університет імені Т. Шевченка (Київ), ел. пошта n.kryvda@britishmba.in.ua, ORCID 0000-0001-7429-7693

^{2*}Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Київ), ел. пошта osadcha.lv@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0797-2788

ЧТЕНИЕ КАК КУЛЬТУРНАЯ ПРАКТИКА

Цель. Статья посвящена исследованию культурологического аспекта работы с текстами в европейской культуре. Проанализированы методологические подходы к пониманию понятия «практика» в философском и социологическом дискурсах. Если в первом случае понятие раскрывает деятельностную природу человека; апеллируя к сфере этики и intersubjectивных взаимодействий; то в другом практика противопоставляется институциональной нормированности жизни; понимается как органическая; жизненная обусловленность поступков; а не механическая регламентация правил сосуществования. **Методология.** Рассмотрено типологизацию рассудочных способностей; совершенную Иммануилом Кантом; на теоретический и практический разум. Последний направляет деятельностно-волевые усилия индивида таким образом; чтобы они соответствовали всеобщей уместности и этической непротиворечивости. У Готлиба Фихте практический разум делает возможным применение умозрительных конструкций к материальной природе. Г. В. Ф. Гегель обогатил концепт понятиями «опредмечивание» и «распредмечивание» труда. Карл Маркс сформулировал положения деятельностного подхода к пониманию человеческой природы. В социологии практика противопоставляется механической организованности действий (институциональной нормированности). Учитывая философский и социологический методологические контексты; чтение исследуется как деятельность; сутью которой является присвоение культурных смыслов. Новизна. Совершен генеалогический анализ практик быстрого «мужского» и размеренного «женского» восприятия текстов. Проанализированы обстоятельства формирования аудитории художественного чтения – женская салонная среда капиталистической Европы конца XVIII века. Совершено сравнение процессов восприятия текста-удовольствия и текста-наслаждения (по Р. Барту). Дан обзор классических исследований социокультурного направления: Торстейна Веблена; В. Н. Топорова; Р. Барта; а также современных авторов – Т. Б. Марковой (2013); А. В. Смахиной (2015); В. Jack (2013); D. G. Scott (2015); R. A. Fullerton (2016). **Выводы.** Практика вдумливого чтения связывает субъекта с культурой; делает индивида причастным другим историческим эпохам. Посредством текста индивид сталкивается с культурными смыслами без каких-либо институциональных опосредований; формируя таким образом свою самость и идентичность.

Ключевые слова: практический разум; деятельность; опредмечивание/распредмечивание труда; производственные практики; культурные практики; праздный класс; текст-удовольствие

N. YU. KRYVDA^{1*}, L. V. OSADCHA^{2*}

^{1*}Kyiv National Taras Shevchenko University (Kyiv), e-mail: n.kryvda@britishmba.in.ua, ORCID 0000-0001-7429-7693

^{2*}National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv), e-mail osadcha.lv@gmail.com, ORCID 0000-0003-0797-2788

GENDER GENEALOGY OF READING AS CULTURAL PRACTICE

Purpose. The article is devoted to the cultural aspect of texts using in European culture. The paper found out methodological basis of correctly interpreting the term "practice" in the philosophical and sociological discourses. In the first case the concept reveals human nature; appealing to the field of ethics and intersubjective interactions. In sociological

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

approach the term practice is contrasted to institutional life. It seems to be an organic; vital relevance of actions for contrast to the mechanically regulated community life. **Methodology.** The paper considered the typology of human intellectual conditions according to Kant's divided into pure and practical reason. The last one directs action-willed individual efforts so as to meet the universal relevance and ethical coherence. Gottlieb Fichte interpreted practice reason as the way to combine intellectual intentions and material conditions of human being. G. W. F. Hegel enriched the concept with terms of "objectification" and "alienation" of labour. Karl Marx formulated the main features of activity approach to the human nature exploring. In sociological discourse the term practice is opposed to mechanically done actions (according to institutional normativity). Given the philosophical and sociological methodological contexts the reading is studied as activity that aimed emotional and volitional contact with sense. **Originality.** The paper analysed the genealogy of reading practices. There were selected two types of text perception – rapid "masculine" and prudent "women's" reading. Women salon environment of the XVIII-th century capitalistic Europe was the main condition for the forming of literary-aware public. The authors analysed the process of reading of the text-as-satisfaction and text-as-pleasure (R. Barthes). The work presents the overview of classical studies of sociocultural field: Thorstein Veblen; Vladimir Toporov; Rolan Barthes and contemporary researchers such as T. Markova (2013); A. Smahtinova (2015); B. Jack (2013); D. G. Scott (2015); R. A. Fullerton (2016). **Conclusions.** The practice of thoughtful reading connects the subject with culture; makes a man coeval to any historical era. Using the text; a person faces the cultural meanings without any institutional mediation; thus forming self-identity.

Keywords: practical reason; activity; objectification and alienation of labour; production practices; cultural practices; leisure class; text-as-satisfaction

REFERENCES

1. Bart; R. (1989). Udovolstvie ot teksta. In Izbrannye raboty. In *Semiotika* (462-518). Moscow: Progress.
2. Veblen; T. (1984). *Teoriia prazdnogo klassa*. Moscow: Progress. Retrieved from http://royallib.com/read/veblen_torsteyn/teoriya_prazdnogo_klassa.html#225280
3. Gabermas; Y. (2000). *Strukturni peretvorennia u sferi vidkritosti: doslidzhennia kategorii gromadianske suspilstvo*. Lviv: «Litopis».
4. Kant; I. (1965). *Kritika prakticheskogo razuma*. Moscow: Mysl.
5. Markova; T. B. (2013). Chtenie kak sostavnaia obraza zhizni: bumazhnaia kniga i/ili elektronnyi tekst. *Bibliosfera*, 4, 7-15.
6. Marks; K. (1956). *Tezisy o Feierbakhe*. Moscow: Politizdat.
7. Smakhtina; A. V. (2015). Mezhdisciplinarnyi analiz protessa chteniia kak teoreticheskoe osnovanie poiska resursov aktivizatsii chitatelskoi aktivnosti. *Teoriia i praktika obshchestvennogo razvitiia*, 4, 152-156.
8. Toporov; V. N. (1983). *Prostranstvo i tekst*. Retrieved from http://ec-dejavu.ru/p/Publ_Toporov_Space.html
9. Fullerton; R. A. (2016). *The foundation of marketing practice: a history of book marketing in Germany*. New York: Routledge.
10. Jack; B. (2013). *Reading for Pleasure*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=HJkTLLAQYy8&t=222s>
11. Jack; B. (2013). What is reading. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=GUROpixFrqs&t=2320s>
12. Scott; D. G. (2015). *Silent reading and the medieval text: the development of reading practices in the early prints of William Langland and John Lydgate*. (PhD thesis). Available from University of Glasgow, Glasgow.

Стаття рекомендована до публікації д. філ. н.; проф. В. В. Хмілем (Україна)

Надійшла до редколегії: 26.12.2016

Прийнята до друку: 20.03.2017